

ACC. N:R M. 14023: 1-14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Skåne* ..... Upptecknare: *Jöns Andersson, Kajakvedlinga*
Härad: *Braña* ..... Berättare: *" " "*
Socken: *Esarp* ..... Berättarens yrke: *lantbr.*
Uppteckningsår: *1956* ..... Född år *1883* i *Lund*

Husbondesfolk och tjänstefolk. s. 1-14. LUF 105

Skriv endast på denna sida

Husbondefolk och tjänstefolk.Allmänna fiskällanden.

Täldre tid sköttes jordbruket ganska extensivt, här på orten. Utöver vad som behövdes för gården, kunde man sälja spannmål, hästar, och slaktsdjur, i mindre omfattning, samt smör, ägg och fjäderfä m.m. Det var endast de större gårdarna som hade någon mera omfattande spannmålsförsäljning. På gårdar av 30-tunt. storlek, hade man vanligen 4 hästar, 2-3 kor och lika många ungmöt, 4 får och några svin, 20-30 höns samt ofta en eller annan kull ansvor. Man köpte 10-15 gäss på hösten och släppte ut på stubben att flocka spillsäd, varefter de togs in och göddades för slaktning till Måstehafton. Man köll gäss för fjäderens skull och slaktsropparna såldes i städerna. Gårdar av 70-80-tunt. storlek köll 4 par arbetshästar, av vilka 2-3 var fölsten,

några ungfästar, 7-8 kor och enq. sammsa
antel ungföt, ett tiotal får och lika många
svin samt fjäderfä. På mindre gårdar sköttes
arbetet av familjen. Full barnen var min-
deråriga, hade man en drängpojke och en yng-
se flicka till hjälp. Vid skörden ljede man
dagsverkare. 70-80 tunt. gårdar hade vanligen
3-4 drängar, 2-3 pojkar samt dagsverkare, som var
husmän vilka hade sitt hus på gårdens ägar,
och deras hustrur, till hjälp vid skördearbete.

Husmännen träskode med slaga om vintern
och deras hustrur anlätades vid slatet, bak, krydd
tvätt och övriga inomhusgöromål.

Tjänarna tog vanligen plats för 1 år. Ofta
lytta plats ansågs mindre gott.

Arbetsfördelning. På de större gårdarna utfö-
de ej husbonden själv något arbete, utan en-
dast ~~utan endast~~ övervakade gårdsarbetet,

samt körde till staden med spannmålen om vintern. Husmodern övervakade och deltog själv i inombes göromålen. Drängarna benämndes: "stärdräng", "hållkär", "sysslepåg" och "vöjtepåg" pigorna: "stärpiga", "mjöstpiga", "kärnpiga". Stärdrängerna skulle gå före i arbetet och ansvara för att det blev ordentligt utfört, skulle för hand så utsträcka det, leda arbetet vid gräpning och trädesbruk på sommaren, köra in unghästar m.m. samt på vintern förfärdiga och reparera vagnar och åkerbruksskedstrop, tillverka handredskaps och varjehandla träslöjdsarbeten, "hållkären" skulle köra hästar och delta i varjehandla jordbr. arbeten på sommaren samt slagträcka om vintern, "sysslepågen" skulle sköta djuren, då de ej gick lösa, samt utsträcka handredskapsarbeten m.m., "vöjtepågen" fick sedan vid 7-8 års ålder börja vakta får, arvin och på hösten nötkreatur

"Stätkvinnor" skulle leda arbetet vid spånad
vävning, linberedning, trätt, bak och kryppel m.m.
"mjölkkvinnor" skulle mjölka, biträda husmodern
vid smör och ostberedning, ställa samt deltaga i
spånad och diverse arbeten, kvinnorna från småbösa
springa ärenden m.m. De kvinnliga tjänarna fick
även hjälpa till vid skördarbete, gödselkörning,
torvupptagning och trädgårdarbete. Husmän
och deras hustrur anlätades vid alla utomhus-
arbeten, hustrurna även vid bakning, slakt, trätt,
spånad och linberedning. Vid skördarbete hade
man även hantverkare till hjälp. Männen
deltog aldrig i mjölkning, ej heller i bak eller
andra inomhusgjörnål. Slakt och styckning
av slaktkrapparna, utfördes av män, liksom
rotning samt biträde vid särskilt tunga arbeten
såsom saltning och sökning av kött och fläsk.
Det enda arbete som ansågs nedläggande var

hästslakt, som utfördes av s.k. "räckare", utan
biträde av någon. Hästhittet ansågs ej vara ätbart
och anses så ofta ännu, av äldre presbiter.

Passa förhållanden ifråga om arbetets fördelning
och gäromålens anseende ändrade sig med den
"nya tidens" inträde, i början av 1890-talet.

Arbetstid och fritid. Földre tid var arbetstiden
från handläggningen från solens uppgång, till dess
nedgång, med avbrott för måltidsraster, men i
och med "nya tidens" inträde, blev den mer och
mer avkortad. På 90-talet steg man ^{upp} kl. 5 på mor-
gonen, eller något tidigare omder den brädnaste
tiden och skötte om djuren, åt frukost kl. 6, började
arbetet 7,30, åt "lillesmiddag" kl. 9, middag kl. 12, fortsatte
arbetet kl. 1,30, åt "moraften" kl. 3 och slutade arbetet kl. 7,30
sedan skulle djuren skötas om och komma mjölkas.

Något övertidsarbete var det aldrig tal om, ej heller
någon frikvällar. Tjänarna var fria varen

söndag, på de större gårdarna, men på mindre gårdar, oftast bara var tredje. Några övriga fridagar, utom Mikaelidagen och en marknadsdag hade de ej. Septembersmarknaden i Lund kallades "etteskrustamarknad" och den var alla tjänares efterlängtnade jubel och blangdag, där det föreh. alla slags tivolinöjen, kausell, skjutbana, cirkus waxkabinett m.m. Då festades det, så länge bras-san räckte och många gick sova i "finbron".

Vintertiden bråkade man i äldre tid, slagtröskor i otton, vid sken av en tranlyckta. Man började vid 4-tiden på morgonen och höll på till mörkrets inbrott på kvällen, med avbrott för måltiderna. Även det andra arbetet på gården slutade då. Så samlades tjänare och övriga arbetare i "folkastuan" för att äta kvällsmat. Treis-follren fessatte sedan med sin kurdning eller spinning och drängarna underhöll samt, berättade

spökhistorier m.m. samt spelade stundom kort,
dock ej om pengar. Vid 8-9 tiden skulle det mjölkas
och ges nattfoder åt djuren, varefter man gick till
silt. Tjänarna användade ofta dans, lördagskvällen.
Man höjde salen på någon gård, för kvällen och
betalade en mindre inträdesavgift för bestående
av kaffe, spelman och russiska. Spill tjänarna
ville stanna på gården under frivakten, så gick
dette bra, de deltog då i arbetet som ersättning för
kost och logi.

Umgång: Samhörighetstränslan mellan hus-
bondefolk och tjänare var stor, i äldre tid. Tjä-
narna betraktade sig som medlemmar av hus-
miljen, kallade stället där de tjänade: "väst"
och stod alltid på sin husbondes rätt. Drängar-
nas bostad var ett litet rum i stallängan, utan eld-
stad och ofta kallt och dragigt. De varmaste rum-
men var de som hade ingång från stallen.

De kvinnliga tjänarna hade ett litet rum intill köket i boningslängan. Drängarnas rum kallades drängkammare och pigornas pigkammare. Tjänarna förvarade sina kläder och tillhörigheter i egna klädskåp eller kistor, som de flyttade med sig vid ombyte av tjänst. På 1920-30-talet förbättrades tjänarnas bostäder, färsågs med eldstad, bräddgolv, tapeter på väggarna och gardiner för fönstren. Tidigare äto alltid husbondefolk och tjänare tillsammans. Husbondefolkets plats var vid övre änden av långbordet, drängarnas vid botten långsidan och pigornas och barnens vid innesidorna. Pigorna och barnen fick vanligen äta stående. "Städdrängerna", som hade sin plats intill husbonden, skäl brödet vilket lades i små högare på bordet. Brödkrakorna hade en bredd av 30-35 cm och man brukade säga att när ^{drängen} brände skära en skiva i ett tag, då var han giftarever.

Omkring 90-talet började husbondefolket på de större gårdarna äta för sig själva och tjänarna i "folkarteen", som var ett rum intill köket, där tjänarna även uppehöll sig om kvällarna. Den gamla stugan möblesades om till en modern matsal, och där fick tjänarna äta endast på juldagen, tillsammans med husbondefolket. Husvännen och deras hustru samt dagverkanerna, var då också inbjudna.

Utom vid jul, bjöds tjänare och arbetare, vanligen på enkla rost. En del som husbondefolket själva hade. Kosthållet bättre på sonliga gårdar, sämre på andra, beroende mest på matmoderens sinnelag. Vanligen var kosthållet sämst på de största gårdarna. Vid gästbrudstillsfällen fick tjänarna äta i "folkarten" dock samma slag mat som gästerna. Skyrkan hade varje gård sin nummerade bänk. Det hörde till ordningen att man skulle gå till kyrkan varannan

söndag och någon av gårdens folk skulle varje söndag finnas i kyrkan.

Tidigare gick tjänarnas ungdom i danslag och fest tillsammans med gårdens egen jämnårig ungdom. Sedan gårdarnas ungdom, på 1880-talet började beivrade folkskolor ordnades "ungdomskolor", hemma på gården, från vilka tjänarnas ungdom uteslöts. Ungdomsföreningar fanns ej då. Vid dansbanorna gupperade sig ungdomen efter social ställning. Det fanns en 5-örsbana, där tjänarungdomen dansade och en 10-örsbana, som gårdungdomarna dansade på. Det sade allmänt att gårdungdomen blivit högfärdig sedan de gått på folkskolan och under vistelsen där lagt sig till med en del mindre goda seder. Beträffande för detta var det som vår gamle nämndeman sade till en pojke som talade om att han skulle gå en vinteskur på Hrilar: "jaja, ska du lära

suppa o svarja o spela kåt o ble. höjfsri?"

Slärkenet. Tjänarna kom från husmans- och hant-
verksverken på landsbyggen. Dessa hem var fat-
tiga och sedan vid 7-8 års ålder fick barnen börja ta
ga tjänst. Gårdarnas egen vuxna ungdom tog också
tjänst, ofta långt borta från hemorten, stundom ända
till Danmarks, för att lära jordbr. och hämta nya
intryck. Ungdomen gick då tillsammans i fest och
dandag och många av dem hämtade till gifte från
gården eller orten, där de haft plats. Det ansågs på
den tiden som en god merit att ha varit ute
och tjänat, den som inte varit det, sågs gärna
övers axeln och kallades "hemföing". Vid ingående
av äktenskap var det vanligen ekonomien som
avgjorde och giftemål mellan tjänstefolk och
bondgårdarnas ungdom, förhålls mera sällan.
Det brände nog att en hustru eller husmor
som förest. tjänat på gården, hade mindre

ansende och respekt hos arbetfolket.

Husbonderväide. Tjänarnas tilltalord till husbondefolket var "Tas" och "Moz" samt även "J". Husbondefolket sade alltid "Dü till sina tjänare och deras befallningar lydde ungefär: "Nü ska du göra de a du de". Några isvärderingar från tjänarna förekom ej. Proppeliga beströfnings- och sturskhet och försummelser av arbete förekom ej sällan. Lajkarna och stuvlorn även de yngre flickorna fick ofta smaka pilekärpen. Ej sällan utnyttjades tjänstefolkets arbetskraft utöver det tillbörliga och kosthållet var vanligen dåligt på de större gårdarna. Ett undantag beträffande kosthållet utgjorde tiden då skörden bäijades. För att få ett mesta möjliga arbete av folket, fick de då bra kost och brannvin till varje mål. Tjänstetjänarstuden tillämpades strängt, ingen fick utan lov lämna gården

någon tid på dygnet. Om en tjänare gick ur tjänsten i olagga tid, hämtades han tillbaka av kronobetjäningen. På grund av de dåliga förhållandena varunder arbetstiderna, var det många som emigrerade till Amerika.

Med den "nya tiden" inträdde och rokerbetodlingen, förbättrades levnadsförhållandena på landsbyggen. Sedan mejerierna kommit till ökades antalet mjölkkoor till det tredubbla. Ungdjursuppfödningen och gjelvinproduktionen kom i gång och jordbruket blev mera intressant. Arbetshästens antal minskades något, sedan man fått bättre åkerbruksselskap. Tjänarnas och dagverksarnas antal minskades sedan man fått träsings- och skördemaskiner och arbetarna började söka sig till industrien i städerna. Trots med det livliga jämsvägsbyggandet, gick mycket folk plötsligt över. Sedan arbetarörelsen i städerna börjat sprida sig till landsbyggen

blev förhållandet mellan husbondefolk och tjänare förändrat, lönerna ökrades, arbetstiden avkortades, fristiden reglerades, bostäderna förbättrades och tjänstestädjan kom tillämpning.

Allt jordbruksarbete skötes nu med maskiner, och gårdar som förr hade 10 arbetare, behöves bara en man som medhjälpare åt innehavaren. De flesta större gårdar är kreaturlösa. På de mindre gårdarna, som numera skötes av brukaren själv, har kreatursbeståndet reducerats.

Sedan S. L. N. kom till, på 1930-talet, har de sociala motströmningarna bland landsungdomen, utjämnats något, dock ej fullständigt.